

О. О. ЛЕВЧЕНКО (канд. пед. наук, доц.)

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ

ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД В ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ – ВИКЛАДАЧІВ ПСИХОЛОГІЇ

У статті представлено перелік ключових компетентностей. Визначені основні технології формування фасилітативної компетентності. Розкрито окремі методи активної професійно-психологічної підготовки, але це не означає, що вони є достатніми у формуванні компетентності фахівця гуманітарної галузі.

Ключові слова: компетентність, інтерактивні технології, фасилітація, професійна підготовка, гуманітарна сфера.

Актуальність дослідження. Сучасне становлення вищої школи переживає період радикальних змін, зростає роль і значення професійної підготовки майбутніх фахівців у різних галузях народного господарства. Особливо це стосується освітньої галузі та її складової – вищої школи, яка має готувати компетентного фахівця – професіонала. Тож, проблема компетентностей та професійної компетенції фахівця-професіонала гуманітарної галузі, яким є психолог чи викладач психології, збігається на складових педагогічної культури. Науковий аналіз управлінської діяльності, а в вищій школі – це і управління навчально-виховним процесом, яке досліджувалося у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля (м. Луганськ) засвідчує, що окремі керівники та педагоги відчувають значні труднощі в моделюванні (конструюванні) самої педагогічної системи (освітньої практики) чи побудові системи занять високого рівня розвитку, бо самі не є фахівцями, які набули рівня фасилітативної компетентності. Але є й інше, що підтверджено нашим дослідженням (2009). В результаті аналізу ситуації з'ясувалося, що у 27-31% керівників та педагогів вищої школи регіону (вбірка складала 270 педагогів) на низькому рівні сформована фасилітативна компетентність [3, с. 71]. Бо вони не в змозі були обрати тип освітньої практики, створити модель своєї освітньої практики з використанням партнерських відносин із студентами чи учнями, забезпечити (скласти програму) апробацію свого досвіду за участю науковців тощо. Та як це не дивно, але й у вищих педагогічних навчальних закладах у програмі курсу "Педагогіка" недостатньо уваги (часу) приділяється темі педагогічної культури та її значення в професійній діяльності викладача та володіння ним психотехніками. Проблема залишається дуже актуальною особливо в контексті останнього посилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій спрямовує нас на необхідність дослідження проблеми, що виходить з розуміння того, що новий час і "...його технологія спрямовується не так на використання, як на зміцнення людей і природи. Що вивільнятиме креативність, даватиме індивідам змогу відчути свою міць, свої можливості, свою свободу" (за Роло Мей).

Головним в дослідженні підгрунття формування фасилітативної компетентності, а подалі й фасилітативного підходу, слугують праці: з концепції вільного розвитку людини К. Роджерса; з проблем управлінської діяльності, на основі системного підходу (Л. Орбан-Лембрик, Л. Романкова, В. Шукшунов, Г. Щедровицький); з проблем фасилітації В. Кременя, Л. Петровської, К. Роджерс, Т. Сорочан; з професійної кваліфікації і діяльності керівника, де до останніх відносять уміння створити ефективну установку на розвиток колективу (організації чи команди) – Г. Селевко, І. Цимбалюк.

Аспектам культури впровадження новітніх педагогічних технологій та здатності створення оригінальної освітньої практики, як феномену фасилітації приділено достатньо уваги О. Левченко. Але, Г. Селевко, Т. Волобуєва зауважують на те, що поняття "компетентність" у психолого-педагогічній літературі остаточно не визначене і в більшості випадків уживається інтуїтивно. За останніми дослідженнями можна узагальнити, що

поширення фасилітативної компетентності, як інноваційного процесу пов'язане з психологічними проблемами в соціумі і тому в ньому набуває необхідної уваги на дослідження.

В інноваційній вищій освіті до основних технологій з підготовки фахівця-професіонала сьогодні відносять інтерактивні технології, де є місце і проектним технологіям, і інформаційним технологіям, і глобальним освітнім технологіям інформаційного середовища та ін. Від добору технологій, їх співставлення та їх інтеграції залежить глибинний сенс створення оригінального типу освітньої практики. А сутність її складена з того, щоб кожен учасник навчально-виховного процесу мав необхідні умови для розвитку креативної особистості, творчості, самореалізації за умов психологічного супроводу особистісно орієнтованого навчання. Та аналіз різних підходів (системного, дидактичного, індивідуального, особистісного тощо) до проблеми взаємозв'язку спілкування і діяльності показує багатоваріантність і багатоскладність його (особистісно орієнтованого навчання) тлумачення.

Та як робе посил Г. Юркевич, – вагомим доповненням в дослідження цієї проблеми є внесок Б. Ломова. Він визначається складним опосередкованим впливом через спілкування на психічні процеси, які описано як сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів:

1. характером спільної діяльності;
2. специфікою ситуації взаємодії;
3. індивідуально-психологічними характеристиками суб'єктів спілкування (їх комунікативними навичками, підготовленістю до діяльності і спілкування і т. п.);
4. соціально-психологічними факторами (рівнем спрацьованості, сумісності тощо).

Хоча дискусія з цього приводу триває, та фактор фасилітативної готовності – підготовленості, компетентності (фасилітативної компетентності та фасилітативного підходу) на порядку денному, на жаль, ще не стоїть. Відповідна ж компетенція під назвою "фасилітативна" має своє тлумачення, "...оскільки створення оригінальної, гуманної, особистісно орієнтованої освітньої практики потребує здатності керівника розвивати педагогічну творчість, генерувати нові ідеї, знаходити односторонців, уважно ставитися до потреб учасників навчально-виховного процесу та умов для їхнього розвитку та самореалізації" [7, с. 179]. Остання компетенція є новим доповненням до складу (переліку) ключових компетенцій, що існували дотепер. Фасилітація ж у прямому перекладі з англійської – це "полегшення, допомога", де одні з перших звернень в українській педагогіці ХХІ ст. знаходимо у В. Кременя [2].

Метою статті є розкриття змісту фасилітативного підходу в освітній практиці професійної підготовки майбутніх викладачів психології.

Виклад основного матеріалу базується на тому, що функція фасилітації в системі педагогічної освіти полягає в створенні умов розвитку професіоналізму суб'єктів на засадах креатопедагогіки – творчої педагогіки, а також допомоги в налаштуванні сприйняття інформації з покращення педагогічної взаємодії, звичайно ж у групі. Стосовно управління групою на етапі їх професійної підготовки (спеціалізації) для поширення компетенцій та фасилітативної компетентності студентів можна "опрацьовувати" практику-систему організації навчальних занять, де впроваджувати оригінальні (інтерактивні) технології та ділові ігри. При цьому, за їх допомоги формувати, "промальовувати" різноманітні ділові структури групи [4].

Зміна ролей та функцій студента та керівника (фасилітатора) за умов групового розв'язання завдань активізує креативну діяльність учасників, ймовірніше прогнозування та пошукове конструювання. Останнє можна впроваджувати на підставах аналітичних даних – психологічного дослідження з метою "бачення" ситуації, що і було нами зроблено у вигляді тестування. Хоча до результатів тесту треба мати ще й інтуїцію щоби вправно та продуктивно спрацьовувати.

Тест проводився у групах студентів-психологів з різною кількістю студентів, але разом з тим можливим є використання й індивідуального підходу, де перша група – 5-й курс,

друга – четвертий і третя група – третій курс. При проведенні тесту враховувалося те, що креативність проявляється повною мірою тільки в сприятливих умовах. Та навпаки несприятливі функціональні стани, складні умови проведення, недостатньо доброзичлива атмосфера тестування, низька зажуреність в проблему та недостатня фахова підготовка різко знижують результати. Дана вимога є загальною при проведенні тестування, будь-яких форм креативності. Тому перед тестуванням креативності було створено сприятливий психологічний клімат середовища, мінімізована мотивація досягнення й орієнтування респондентів на прояв своїх схованих здатностей. При цьому було уникнуто відкрите обговорення предметної спрямованості методики, тобто повідомлялося, що тестуються творчі здатності. Тест був представлений як "Методика на оригінальність", можливість виразити себе в незвичній справі. Час тестування не обмежувався, але обговорювалося що на кожен малюнок приділяється приблизно 1 – 2 хвилини. При цьому респонденти підбадьорювались, якщо вони довго обмірковували або барилися. Досліджуваням пропонувалася інструкція, в якій запропоновано бланк із недомальованими малюнками, які необхідно домальовати їх. Домальовувати можна що завгодно і як завгодно. Після завершення малюнка необхідно дати йому назву й підписати знизу в рядку. Данні (2009), які були одержанні в процесі дослідження, зведенні у таблицю (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівні креативності			
Рівень оригінальності	I гр.	II гр.	III гр.
творчий	6	4	0
креативний	4	8	6
інтелектуальний	4	14	24

Згідно з результатами даної таблиці витікає, що із студентів кількістю 70 осіб, високі показники були притаманні лише 10-м студентам. Вісімнадцять із загальної кількості були креативними. І останні двадцять дві особи показали результати на рівні інтелекту.

В загалі проаналізувавши усі сімдесят осіб по трьох групах були здобуті наступні результати: інтелектуальні – 60 %, креативні – 26 %, творчі – 14%. Згідно з отриманими результатами можна зробити висновок, що чотирнадцять відсотків з семидесяти досліджених отримали високі показники креативності інтелекту, двадцять шість відсотків здобули результати на рівні креативності, та шістьдесят показали значно нижчі результати. Але гарніші результати показали більш підготовлені та інтелектуально розвинуті студенти.

Та за умов *фасилітативного підходу* у груповому конструюванні (особливо на фазі пошуку шляхів, а також – формування перцептивних умінь, засобів конструювання) тимчасовий розподіл функцій, періодичний обмін ними "розкріпає" учасників, "ламає" статусно-рольові, професійні бар'єри та доходить до руйнування стереотипів, звичних способів взаємовідносин, що приводить до гнучкого, оригінального розв'язання пошукових завдань [4]. Для розвитку гнучкості та оригінальності мислення, здатності до встановлення нового в освітній практиці використовуються прийоми, які змінюють звичні міжособистісні зв'язки, чому й допомагає освітня практика.

Освітня практика та світовий досвід дійшли до з'ясування ключових компетентностей, якими є: пізнавальна, соціальна, загальнокультурна, інформаційна, громадянська, оздоровчо-зберігаюча, підприємницька [7; 8]. У *фасилітативному підході* важливим є виокремлення технологій та методів, які продуктивно впливають на формування ключових компетентностей: метод проектів, постановку та розв'язання проблемних завдань, дослідницьку роботу, метод портфоліо, дебати, імітаційні ігри тощо, які можна проводити в груповому режимі чи індивідуально. Все більш сьогодні поширюється концепт авторського проектування педагогічних систем (освітніх практик), і без оригінальності (креативності) тут не обійтись. Так система (системний підхід) роботи викладача формує набагато ширший у

дидактичному значенні (дидактичний підхід), в якому запроваджуються різні методи й прийоми навчання, комбінуються складові різних технологій.

Тож, технологія проектування системи роботи викладача – це обмежена дія широкого значення (О. Остапчук, 2008). У загальному вигляді організація групової діяльності при цьому повинна бути зорієнтована на спілкування як форму суб'єктно-суб'єктного зв'язку у взаємодії, яка задає такий тип завдань, де всі процеси є взаємними, на що вказує Н.В Якса [10, с. 95]. Де взаємодія (як сприяння, координація всіх зусиль учасників), взаєморозуміння суб'єктів діяльності, а точніше сукупного суб'єкта; співпереживання як емоційне взаємоотождження партнерів, учасників спільної творчості; взаємовплив (зараження спільним самопочуттям, активністю, настроєм). Зауважуючи на це, треба відмітити, що специфіка суб'єктно-суб'єктних завдань передбачає мотивацію орієнтовану не "від себе", а "від інших". При суб'єктно-суб'єктних зв'язках ситуаційно можуть мати місце такі механізми як наслідування, навіювання, конформність, переконання. Але їх не може бути при зв'язках у групі, коли кожний інший розглядається з позиції не рівноцінного суб'єкта.

Треба зауважити на те, що кожного разу ця технологія є авторським проектуванням, авторською освітньою практикою, а для студентів – майбутніх викладачів психології й педагогічною практикою. Проектуючи освітній простір педагог тим самим створює умови для виконання глобальних завдань.

Та без креативного підходу до розв'язання завдань тут не обійтись. Такий підхід полягає в більш гнучкій та суб'єктно-суб'єктній взаємодії у зв'язках та відносинах усередині групи. Тут порівняльний аналіз "дискусії", "консиліуму", "консультування" показує низку підстав для диференціювання форм взаємодії в групах. По-перше – це відмінність функцій. Для дискусії найважливішим є вироблення максимально можливої кількості різноманітних варіантів рішень. По суті, це дивергентні завдання. Різноманітність забезпечує широкий "асортимент" варіантів та гіпотез, що є критерієм ефективності дискусії.

Перед консиліумом та консультуванням стоїть інше завдання – звести всю багатоманітність варіантів рішення до одного, тобто до оцінки, вибору або вироблення оптимального варіанту рішення. По-друге – це відмінність структури групової діяльності, яка характеризується мірою субординації та координації учасників. У першому випадку керівний центр передбачає рівномірний розподіл функцій між усіма учасниками, без жорсткого їх закріплення та жорсткої їх регламентації. Координаційна структура групової діяльності передбачає відкрите, "без особливих зобов'язань" генерування ідей та їх розв'язання. Але при цьому композиція (однорідність – різнорідність) груп повинна бути такою, щоб досягнення були не тільки бажаними, але й реальними.

Стосовно студентів, то тут мова може йти про студентів, які вже пройшли першу виробничо-педагогічну практику (організовується вона в другому семестрі третього курсу навчання в університеті як блок-практика на протязі трьох тижнів в самому університеті чи базових коледжах і школах, де існують філії кафедр психології).

Цьому передують підготовча робота у вигляді конференції чи колоквиуму (проводиться в позанавчальний час), де перевага в педагогічній практиці віддається ігровим методам (технологіям), бо вони у певному розумінні спрямовані на імітацію виробничої або громадської діяльності людини. Вони дають можливість: забезпечити спільну діяльність більшості учасників творчих (навчальних) груп; краще зрозуміти психологію людей, стати на їхнє місце, зрозуміти, що ними керує у той чи той момент реальної події; навчати та виховувати через спілкування (відомо, що 85-90 відсотків матеріалу засвоюються через спілкування), а при цьому – полегшити принцип рольової перспективи (у грі діє закон зміни ролей); розвивати почуття самооцінки знань та дій (вчинків) члена групи та групи загалом як колективного суб'єкта діяльності.

Головними ж різновидами ігрових методів є рольові ігри (та їх модифікації), ділові ігри (та їх модифікації) та психотехнічний тренінг. Серед різнобарв'я методів найскладнішим, найвідомішим і найпоширенішим є метод рольової гри, а також його різновиди – ситуаційно-рольова та орієнтаційно-рольова гра.

Метод навчальної гри – визначається як імітація різних видів професійного спілкування за умов процесу, який розвивається динамічно, з метою формування рівнів професійної діяльності. У більш широкому розумінні навчальна гра визначається як "знакова модель професійної діяльності, контекст якої задається знаковими ж засобами за допомоги мов моделювання, імітації та зв'язку, включаючи природну мову" [1, с. 81].

Впровадження навчальних ігор передусім залежить від ігрової аудиторії. Для школярів, для студентів [3], моделювання ігор для керівників – форми, завдання та методи проведення ігор будуть різними. Навчальна гра добре виявляє, наскільки учасники засвоїли навчальний матеріал і навчилися ним користуватися в конкретних ситуаціях та дійшли рівня мотивації допомоги іншим. Другим етапом практики майбутнього викладача психології є безпосереднє викладання психології як предмету (навчальний процес), що відбувається на четвертому курсі і проводиться в серійному режимі, тобто – під час проведення лекцій за розкладом університету чи розкладом школи, де моделюються освітні практики [6].

Тож, можна відмітити, що розгорнуті нами та існуючі в освітній практиці ознаки формування фасилітативної компетентності за креативних умов студентів-психологів, як професіоналів гуманітарної сфери багато в чому залежать від педагога вищої школи, методів його роботи в процесі професійної підготовки та впровадженні новацій в інтерактивних технологіях. Нами було віддеференційовано освітні практики по групах за ознаками: перша група – функціонально-розвивальні практики, друга – суб'єктно-мотиваційні практики, третя – індивідуально-вибіркові фасилітативно-креативні практики [4, с. 60]. Остання група освітніх практик (табл. 2) надає більших можливостей інтеграції навчання, допомоги (фасилітації) в реалізації інтелектуально-творчого потенціалу і стимулювання творчих здібностей особистості студента на підставах фасилітативного підходу.

Таблиця 2

**Класифікація груп освітніх практик
за ознаками моделей особистісно-орієнтованого навчання**

Група освітніх практик	Характеристика ознак сучасних моделей освітніх практик
Функціонально-розвивальні практики	<p><u>Гуманістична модель</u>, де ідеалом виступає справжня людяність.</p> <p><u>Пізнавальна модель</u>, зміст матеріалу якої спрямовано на ступінь та рівень засвоєння навчального матеріалу, але з деякими обмеженнями ступеня гармонійної розвиненості учня.</p> <p><u>Антропологічна модель</u>, де самовизначення обсягу навчального матеріалу обмежується вільним вибором учнів.</p>
Суб'єктно-мотиваційні практики	<p><u>Мотиваційно-керована модель освітньої практики самореалізації</u>, де в основі ідеї лежить повне задоволення потреб учня.</p> <p><u>Суб'єктно-мотиваційна освітня практика</u>, де закладено ідею можливостей розвиненості суб'єктних функцій особистості через виконання практичних та самостійно вивчених навчальних предметів.</p> <p><u>Соціально-валеологічна освітня практика</u>, де місія практики складається з допомоги та опікування педагогами здоров'ям та подальшою соціалізацією учнів.</p>
Індивідуально-вибіркові фасилітативно-креативні практики	<p><u>Культуроцентристська психолого-педагогічна освітня практика</u> з її інтегрованістю та сконцентрованістю на розгляді освіти як частини культури, що існує у світі дитинства (дитиноцентризм) на підставах фасилітативного підходу.</p> <p><u>Креативна психолого-педагогічна освітня практика</u> (як за В.О. Сухомлинським), де педагоги роблять все, щоб у школі панували «живе слово та творчість дитини».</p>

Таким чином, останнє може відбутися за специфічних умов та методів використання як:

1. свободи інтерпретацій, що надає широкої можливості їх застосування для досягнення найрізноманітніших завдань;

2. можливостей допомоги кожному студенту у вирішенні завдань різного типу та складності, що більш притаманне третій групі освітніх практик;

3. визначення ролі педагога як співробітника і помічника дитини, організатора того середовища, в якому діти живуть, розвивають свій потенціал, накопичують життєвий досвід, як людини, яка підтримує їх активність і сприяє усвідомленню власних проблем та пошуку шляхів та способів їх вирішення.

Треба звернути увагу на те, що, незважаючи на зовнішню простоту, від педагогів, організаторів-фасилітаторів вимагається висока компетентність та увага до дрібниць підготовки викладача психології аж до його педагогічної майстерності. А виходячи з тлумачення складових педагогічної майстерності вчителя, можна розглядати педагогічну майстерність викладача психології в контексті його аспектів як суб'єкта праці (рис. 1):

Рис. 1. Аспекти педагогічної майстерності викладача психології

Ці два аспекти професіоналізму викладача психології – особистісний та діяльнісний є тісно пов'язаними, однак перший ми вважаємо ядром, підґрунтям для формування діяльнісного.

У **висновках** треба відмітити, що в освітніх практиках професійної підготовки майбутніх педагогів важливу роль відіграє педагогічна майстерність, стійка позитивна мотивація професійної діяльності викладача вищої школи як прояв його професійної ідентичності. А разом з тим наповнитися глибоким змістом думки Н.В Кузьміної, яка вважає, що праця ефективна тільки при наявності смислу професійної діяльності. Та як на думку А.С. Макаренка, дійти педагогічної майстерності, де остання – це знання особливостей педагогічного процесу, вміння його побудувати і привести у рух.

На останок, треба зробити пораду до оцінки освітніх практик та технологій з точки зору критерію слушності у часі. Називаючи дію слушною, то це така дія, яка має бути одночасно і раціональною, і перспективною, і закоріненою, і генеративною, і справною, і згідною з етичною нормою, і такою, що сприяє якісному формуванню професійного вміння майбутнього педагога – викладача психології як фахівця гуманітарної сфери.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А.А. Психолого-педагогические особенности деловой игры как формы знаково-контекстного обучения // Игровое моделирование: методология и практика / А.А. Вербицкий – Новосибирск : Наука, 1987. – С. 78 - 79.

2. Кремень В. Філософія освіти XXI століття / Василь Кремень // Шлях освіти, №2 (25), 2003. – С. 2-5.

3. Левченко О.О. Формування фасилітативної компетентності студентів-психологів за

умов впровадження інтерактивних технологій професійної підготовки / Олег Левченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету: [Збірник наукових праць]. – Випуск 18: Педагогічні науки [За заг. ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти]. – Миколаїв: МДУ. – 2007. – С. 70-83.

4. Левченко О.О. Інноватика освіти: вибір моделі в побудові освітньої практики розвитку особи учня майбутніми викладачами психології / О.О. Левченко // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології в освіті» [Симферополь-Судак, 16-19 вересня 2009 г.]. – Симферополь : Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, Центр розвитку освіти, науки і інновацій, 2009. – С. 175-180.

5. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції / Н.Г. Ничкало // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2008. - № 1 (58). – С. 57-69.

6. Павлова Л.Д. Психологическое сопровождение личностно ориентированного обучения / Л.Д. Павлова. – Луганск : Знание, 2006. – 400 с.

7. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика. [Монографія] / Тамара Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.

8. Сорочан Т.М. Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти / Т.М. Сорочан // Освіта на Луганщині, № 2(21), 2004. – С. 8-12.

9. Цимбалюк І. Підвищення професійної кваліфікації: психологія педагогічної праці / І. Цимбалюк. – К. : Професіонал, 2004. – 147 с.

10. Якса Н.В. Взаємодія суб'єктів освітнього простору в педагогічній концепції А.С. Макаренка / Н.В. Якса // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка [Науковий журнал], 2008. Випуск 39. – С. 91-96.

Надійшла до редколегії 14.09.2011.

Левченко О. А. Фасилітативний підхід в освітній практиці професійної підготовки майбутніх педагогів – викладачів психології

В статті представлено перелік ключових компетентностей. Визначено основні технології формування фасилітативної компетентності. Розкрито окремі методи активної професійно психологічної підготовки, але це не означає, що вони є достаточними в формуванні компетентності спеціаліста гуманітарної галузі.

Ключевые слова: компетентность, интерактивные технологии, фасилитация, профессиональная подготовка, гуманитарная сфера.

Levchenko O. O. Facilitative approach to educational practice of future psychology teachers' training

The article gives a list of the key competences. The main technologies of forming of facilitative competency have been determined. The main methods of active professional psychological training have been exposed, but it does not mean that they are sufficient for forming of the competency of a specialist in a humanitarian field.

Key words: competence, interactive technologies, facilitation, professional preparation, humanitarian field.